

חטא האדם הראשון ופשרו

האם יכולים אנו לדעת מהו "ועץ החיים בתוך הגן, ועץ הדעת טוב ורע"?
["והאדם ידע את-חנה אשתו ותהר ותלד את-קין ..."]

האם היה צדק מסוים בפיתוי הנחש? "וי אמר הנחש אל האשה ל'א מות תמתוך :
פי י'דע א-ל הים פי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם
והייתם כא-ל הים י'דעי טוב ורע":
"ותפקחנה עיני שניהם וידעו פי עירמם הם ..."

מה פירוש החשש של ה' בסוף? "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע
ועתה פן-ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לע'לם".

בראשית-רבא פרשה כא-ה:

דרש ר' פפוס – "הן האדם היה כאחד ממנו" – כאחד ממלאכי השרת.
אמר לו רבי עקיבא – דייך פפוס! ... שנתן לו המקום לפניו שתי דרכים,
דרך החיים ודרך המוות, ובירר לו דרך אחרת.
ר' סימון אמר כיחידו של עולם, שנאמר, "שמע ישראל ... ה' אחד".

רש"י לבראשית ב' כ -

כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה, אמר: לכולם יש בן זוג ולי אין בן זוג, מיד ויפל:
רש"י לבראשית ג' א - והנחש היה ערום -
מה עניין זה לכאן היה לו לסמוך (פסוק כא) ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם?
אלא למדך מאיזו עילה קפץ הנחש עליהם,
ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל, ונתאוה לה:
כי יודע -
כל אומן שונא את בני אומנתו, מן העץ אכל וברא את העולם:
והייתם כא-לוהים -
יוצרי עולמות:

היה כאחד ממנו -

הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים,
ומה היא יחידתו, לדעת טוב ורע ומה שאין כן בבהמה ובחיה:
ועתה פן ישלח ידו -
ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה.
ויש מדרשי אגדה, אבל אין מיושבין על פשוטו:

רמב"ן לפסוק - ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע -
ועץ החיים, אילן פריו נתן באוכליו חיים ארוכים:
ועץ הדעת טוב ורע -

אמרו המפרשים כי היה פריו מוליד תאוות המשגל, ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו.
והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזילי הגלעדי האדע בין טוב לרע (ש"ב יט לו), כי בטלה ממנו
התאוה ההיא.

ואיננו נכון אצלי בעבור שאמר "והייתם כא-לוהים יודעי טוב ורע" (להלן ג ה) ואם תאמר כחש לה, הנה ויאמר ה' א-לוהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (להלן ג כב). וכבר אמרו (פירקא דרבנן הקדוש, בבא דשלשה טז):

שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם, ואלו הן, נחש, ומרגלים, ודואג האדומי הבארותי: והיפה בעיני, כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדות, כאשר יעשו השמים וכל צבאם, פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה. ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא "עץ הדעת טוב ורע", כי "הדעת" יאמר בלשוננו על הרצון, כלשונם (פסחים ו א): לא שנו אלא שדעתו לחזור, ושדעתו לפנותו. ובלשון הכתוב (תהלים קמד ג): "מה אדם ותדעהו" - תחפץ ותרצה בו; [וכן] "ידעתך בשם" (שמות לג יב) - בחרתיך מכל האדם; וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע, שאבד ממנו כוח הרצון, לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו, והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר: והנה בעת הזאת (=לפני החטא) לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאוה, אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו, ולכן היו האיברים כולם בעיניהם כפנים הידיים ולא יתבוששו בהם. והנה אחרי אכלו מן העץ הייתה בידו הבחירה, וברצונו להרע או להטיב, בין לו בין לאחרים, וזו מידה א-לוהית מצד אחד, ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה:

רצה הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם, ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזרה, או שלא ימות כלל, או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו. והנה עתה שהייתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו, כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שיצוה, ולא אכל ממנו כי לא היה צריך:

רמב"ם - מורה נבוכים, חלק א', פרק ב' :

א-לוהים - שם משותף לה' ולשליטים

הקשה לי אדם מלומד לפני שנים קושיא מופלאה, ראוי להתבונן בקושיא ותשובתו

בתירוצה, ולפני שאזכיר את הקושיא ותירוצה אומר, כבר ידע כל עברי¹ כי שם א-לוהים

משותף לה' ולמלאכים ולדיינים מבהיגי המדינות

וכבר ביאר אוגקלוס הגר ע"ה - ונכון הוא מה שבאר - כי אמרו :

"הייתם כאלהים יודעי טוב ורע

הכוונה בו העניין האחרון, אמר ותהון כרברבין . ואחר הצעת שיתוף שם זה נזכיר את

הקושיא . אמר המקשה נראה מפשט הכתוב כי הכוונה הראשונה באדם, שיהיה כשאר

בעלי חיים ללא שכל וללא תבונה, ולא יבדיל בין טוב לרע. וכאשר המרה, הביא לו מריו

את השלמות העצומה המיוחדת לאדם, והיא שיהא לו כוח ההבחנה המצוי בנו, שהוא

נכבד מכל העניינים המצויים בנו, ובו מהותנו . הנה זה תימה, שיהא עונשו על מריו, לתת

לו שלמות שלא היתה לו, והוא השכל. ואין זה אלא כדברי האומר שאחד מבני אדם המרה

והרבה לפשוע, ואז נלקח ונעשה כוכב בשמים . זו הייתה כוונת הקושיא וענינה, ואם כי

לא היתה בנוסח זה. והט אזנך לענייני תשובתנו אנו .

אמרנו: אתה המעיין בתחילת מחשבתו ורעיונו, ומי שדימה שיבין ספר שהוא הכשרת

הראשונים והאחרונים בעבר עליו במקצת העתים הפנייים מן המשתה והתשמיש, כמו

שהוא עובר על אחד מספרי קורות הזמן או על אחד השירים,

תן דעתך והתבונן, כי אין הדבר כפי שחשבת בעיון ראשון, אלא כפי שיתברר לאחר

התבוננות בדברים הללו. והוא, שהשכל אשר השפיע ה' לאדם, שהוא שלמותו הסופית ,

הוא אשר ניתן לאדם לפני מריו, ועליו נאמר בו

שהוא בצלם א-לוהים ובדמותו, ובגללו דובר עמו ונצטווה כמו שנאמר :

"ויצו ה' א-לוהים ...

כי לא יהיה הצינוי לבהמות, ולא למי שאין לו שכל .
כי בשכל יבדיל בין האמת והשקר, וזה היה מצוי בו בשלמותו ותמותו .
אבל הטוב והרע הוא במפורסמות לא במושכלות .
לפי שאין אומרים השמים כדוריים טוב, והארץ שטוחה רע, אלא אומרים אמת ושקר וכך
בלשוננו אומרים על הנכון והשווא - אמת ושקר, ועל הנאות והמגובה - טוב ורע .
ובשכל ידע האדם האמת מן השקר, וכך הוא הדבר בכל העניינים המושכלים. וכיון שהיה
בשלמות מצביו ותמימותו, והוא עם תכונותיו ומושכליו אשר בו נאמר מחמתן ותחסרהו
מעט מאלוהים, לא היה לו כח שמתעסק במפורסמות כלל, ולא השיגן, עד שאפילו היותר
מפורסמת במידות לגנאי, והיא גילוי הערוה לא היה זה רע בעיניו ולא הרגיש את גנותו .
וכאשר חטא ונטה אחרי תאוותם הדמיוניות ותענוגות חושיו הגופניים כמו שאמר :

"כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעיניים"

נענש שנשללה ממנו אותה ההשגה השכלית, ולפיכך המרה את הצינוי אשר מחמת שכלו
בצטווה בו, ונקנית לו השגת המפורסמות ושקע בהבחנת הרע והטוב, ואז ידע ערך מה
שהפסיד ומה שנתערטל ממנו ובאיזה מצב הוא נמצא. ולפיכך נאמר :

"והייתם כאלהים יודעי טוב ורע

ולא אמר 'יודעי שקר ואמת' או 'משיגי שקר ואמת', ואין בדברים ההסרחיים טוב ורע
כלל אלא שקר ואמת, והתבונן אמרו :

"ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם ...

ולא אמר ותפקחנה עיני שניהם ויראו, כי את אשר ראה בתחילה הוא אשר ראה בסוף, ולא
היה שם ערפל נגד הראות שנתבהר, אלא בעשית לו תכונה אחרת שבה הוא משיג גנות מה
שלא היה משיג גנותו מקודם .

אבל אמרו על אדם :

"משנה פניו ותשלחהו

הרי ביאורו ופירושו כאשר שינה פניו גורש, כי 'פנים' שם נגזר מן 'פנה',
לפי שהאדם בפניו הוא פונה לדבר הרצוי לו. אמר: כי כאשר שינה פניו, ופנה כלפי
הדבר אשר כבר קדם אליו הצינוי שלא יפנה אליו, גורש מגן עזן. זה הוא העונש שהוא
כנגד החטא, מידה כנגד מידה. לפי שהותר לו לאכול מן הערב ולהתענג בנחת ובשלחה,
וכאשר בעשה תאוותו, והלך אחרי תענוגותיו ודמיונותיו כפי שאמרנו, ואכל ממה שהוזהר
שלא לאוכלו - נמנע מן הכל, ונתחייב לאכול הגרוע שבמאכלים, אשר לא היו לו מקודם
מזון, ודווקא אתרי יגיעה ועמל -

"וקוץ ודרדר תצמיח לך ... בזעת אפך ... ,

ובאר ואמר :

"וישלחהו ה' א-לוהים מגן עזן לעבד את האדמה,

והשווהו לבהמות במזונותיו ורוב מצביו, כמו שאמר :

"ואכלת את עשב השדה,

ואמר מבאר לפרשה זו : "אדם ביקר בל ילין, נמשל כבהמות נדמו.

איסורי כלאים בתורה ובהלכה ומשמעותם לימינו

האם איסורי כלאים נוגעים רק לעם ישראל, או אולי הם נחשבים בתורה ובהלכה לחוקים אוניברסליים (מצוות של בני נ' ח)?
האם איסורי כלאים בתורה ניתנים להבנה שכלית?
מהם האיסורים השונים של כלאים בתורה?

מדוע אומרת התורה על כלאי הכרם – "לא תזרע כרמך כלאים, פן תקדש המלאה, הזרע אשר תזרע, ותבואת הכרם" (דברים כ"ב ח)? –
מה פשר הביטוי 'פן תקדש'?
מדוע "בגד כלאים שעטנז" אסור לעם ישראל, פרט לציצית, אבל יריעות המשכן, ובגדי הכהונה, הם דווקא 'שעטנז' – "צמר ופשתים יחדיו"?

האם ניתן להבין את "עץ הדעת טוב ורע" מחדש, על רקע איסורי כלאים כאיסורים אוניברסליים? –
מה היה לפי רעיון זה, חטאו של האדם הראשון, ומהו הגירוש מגן העדן?

על שאלות אלה אשתדל לענות בשיעור, ולסיים במשמעויות האקטואליות והרלבנטיות לימינו, של איסורי הכלאים.

מקורות

1. (בבלי סנהדרין טו) "תבו רבנן, שבע מצוות נצטוו בני נ' ח ... ר' אלעזר אומר – אף על הכלאים – מותרין בני נ' ח ללבוש כלאים, ולזרוע כלאים, ואין אסורין אלא בהרבעת בהמה, ובהרבעת האילן.
מבא הני מילי (=דברים אלו מנין)? אמר ר' יוחנן, דאמר קרא (=שכתוב במקרא) –
"ויצו ה' א-להים על האדם לאמר, מכל עץ הגן אכל תאכל... (?)" (בראשית ב' טז-יז?).
2. (רמב"ם הלכות כלאים, פרק א' ג, ו) "אסור לזרוע כלאים לנכרי, ומותר לומר לנכרי לזרוע לו כלאי זרעים ... ואסור לישראל להניח לנכרי, שירכיב לו אילנות כלאים".
(רמב"ם הלכות כלאים, פרק ט' ב) "... ואסור לישראל ליתן בהמתו לנכרי, להרביעה לו".
3. (רמב"ם מורה נבוכים, חלק ג' לז): מכין הדעות, שהיו מפורסמות באותם ימים ושהצאביה (=עובדי האלילים במזרח, לפני האיטלאם) הנציחו אותן, שהם אמרו שכאשר מרכיבים מין של עצים במין אחר ועושים זאת במולד (=מזל-עולה) מסוים, מקטירים משהו מסוים וקוראים קריאה מסוימת בשעת ההרכבה, יצא מן ההרכבה הזאת דבר-מה המביא, לטענתם, תועלת עצומה. הכישוף הגדול ביותר שהזכירו בתחילת [ספר] 'החקלאות' [הנבטית] הוא בדבר הרכבת הזית באתרוג. הנכון ביותר בעיני שספר רפואות שגנו חזקיהו (ברכות י ע"ב, פסחים נו ע"א) היה בלי ספק ממין זה. כן ציינו שכאשר מרכיבים מין במין אחר, ראוי שהחומר שרוצים להרכיבו יהיה ביד נערה יפה בשעה שגבר בא עליה ביאה מגונה שתיאר אותה. אמרו: ובשעה שהם מתחילים מעשה זה תרכיב האשה את החומר בעץ. אין ספק שזה היה נפוץ ולא נותר איש שנהג אחרת, מה גם שהתלווה לו העונג שבמשגל נוסף לציפייה לאותן תועלות.

לכן נאסרו אפוא הכלאיים, כלומר, הרכבת אילן כאילן, כדי שנתרחק מן הסיכות לעבודה זרה ומתועבות משגליהם שלא בדרך הטבע. ובשל הרכבת אילן נאסר לצרף כל שני מינים של זרעים, אפילו סמוכים אלה לאלה. כאשר תתבונן בדיני מצוה זאת שנמסרו במסורת, תמצא שהרכבת אילן לוקין עליה מן התורה בכל מקום, כי זה עיקר האיסור, ואילו כלאי זרעים, כלומר, סמיכות המקום, אינם נאסרים אלא בארץ ישראל.

4. (בבלי יבמות טג ע"א) "ואמר ר' אלעזר, מאי דכתיב (=מה פירוש הכתוב) – "זאת הפעם, עצם מעצמי, ובשר מבשרי [לזאת יקרא אשה, כי מאיש לקחה זאת]" (בראשית ב' כג) – מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה, ולא נתקדשה דעתו עד שבא על זרה".

5. (שמות כ"ו א) "ואת המשכן תעשה עשור יריעות, שש משזר, ותכלת וארגמן ות' לפת שני ...", ופירוש רש"י – "הרי ארבעה מינין בכל חוט וחוט, אחד של פשתן, ושלושה של צמר". וכן בבבלי כהן גדול – שמות כ"ח ה, ו, ת, טו.

6. (דברים כ"ב ט-יב) "לא תזרע כרמך כלאים, פן תקדש המלאה (= הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם. לא תזרע בשזר ובחמר יחזו. לא תלבש שעטנו (= צמר ופשתים יחדו. גדלים תעשה לך, על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה". ופירוש רש"י: "גדלים תעשה לך – אף מן הכלאים – לך סמך הכתוב".

7. (בבלי ברכות, מ ע"א) "... חיטה מין אילן היא [אבל אין מברכים עליה 'בורא פרי העץ' אלא 'בורא פרי האדמה', ואם אפה לחם, מברך 'המוציא לחם מן הארץ'] דתביא, אילן שאכל ממנו אדם הראשון – ר' מאיר אומר, גפן היה, שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין, שנאמר, 'וישת מן היין וישכר'. ר' נחמיה אומר, תאנה היתה, שבדבר שנתקלקל, בו נתקנו. ר' יהודה אומר, חיטה היתה, שאין התיבוק יודע לקרות אבא ואמא, עד שיטעום טעם דגן". (בבראשית-רבא פרשה ט"ו-ט, מובאות הדעות בהיפוך – ר' יהודה אומר, גפן, ור' מאיר, חיטה).

8. (בראשית ב' יט-כ) "ויצר ה' א-להים מן האדמה, כל חית השדה ואת כל עוף השמים, ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו, וכל אשר יקרא לו האדם, נפש חיה, הוא שמו. ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים, ולכל חית השדה, ולאדם לא מצא עזר כנגדו".

חיטה (מתוך האנציקלופדיה העברית).

שלושה מיני חיטה, בכל אחד מהם זנים שונים:

- (1) חיטה חד-גרגרית – דיפלואידית (14 כרומוסומים). ציר השיבולת מתפרק.
- (2) חיטת הכוסמת – טטראפלואידית (28 כרומוסומים). 'אם החיטה' = חיטת בר.
- (3) חיטת הלחם – הקסאפלואידית (42 כרומוסומים). מיני חיטת תרבות.

מוצא החיטה מקבוצה (1) באזור אסיה הקטנה וטרנס-קווקז (=הרי אררט, ומוצא הנהרות). 'אם החיטה' התפתחה כנראה מהכלאה טבעית בין חיטה מקבוצה (1), ובין מין בן-החיטה, ומהכלאה זו בוררו בידי האדם צורות תרבות, עם ציר שיבולת שאינו מתפרק. חיטת הלחם התפתחה כנראה מהכלאה טבעית בין חיטה תרבותית מקבוצה (2), ובין מין בר דיפלואידי, ומהכלאה זו בירר האדם זני תרבות.

(השעורה היא דיפלואידית – 14 כרומוסומים).